מצגת אין כמו היישובים הכפריים

חלק א: קיבוץ מרחביה ומרחביו

בית היוצר להשראה ולהשתקפות ביצירות אומנות

אברהם תלמי, שמן על בד, 48x39 ס"מ, 1936

אבני מורשת

עריכה ועיצוב

זאב הררי

מצגת זאת סוקרת מבחר יצירות ששאבו את מקור השראתן, באופן ישיר או במרומז, מהחיים בקיבוץ מרחביה, בלב עמק יזרעאל.

חגיגה מקומית במרכז חצר הקואופרציה, שנות 1940

אריה סרטני, **חג במרחביה**, שמן על בד

בעשור הראשון של המאה ה־20 נוצרו מאפייני המרחב הציבורי והפרטי של חצר הקואופרציה, ההתיישבות העברית הראשונה בעמק. בשנות 1920 ובהמשך בשנות 1930–1940, הושפעו אחדים ממייסדי הקיבוץ, שהתיישבו באותה חצר, מסביבתם הקרובה ומהאדריכלות האקלקטית המגוונת. גם המתיישבים שהצטרפו לקיבוץ ובני הדור השני תרמו בעשורים הבאים ביצירותיהם לתרבות הקהילתית וליצירה האומנותית הישראלית. [**ראו מצגת חלק ב**]

בשנות 1970–1980 הופיעו יצירות ששולבו במבנים ישנים וחדשים, והטביעו בכך את חותמן על המרחב הציבורי של היישוב הכפרי.

עדות חשובה שהותיר לנו אמריקאי צעיר ממשוחררי הגדודים העבריים, שערך סיור בארץ בשנת 1924, מוצגת בשלושה איורים של חצר הקואופרציה. הצייר והעיתונאי היהודי סול רסקין התארח ברמת יוחנן שם השאיר למזכרת אלבום עם רישומים מארץ ישראל, ביניהם דף אחד המוצג כאן.
הודות לאיור הימני הנקרא "היכן שפרות נפגשות" ניתן ללמוד על הצד החיצוני [הצפוני] של המבנה המשקי המרכזי.

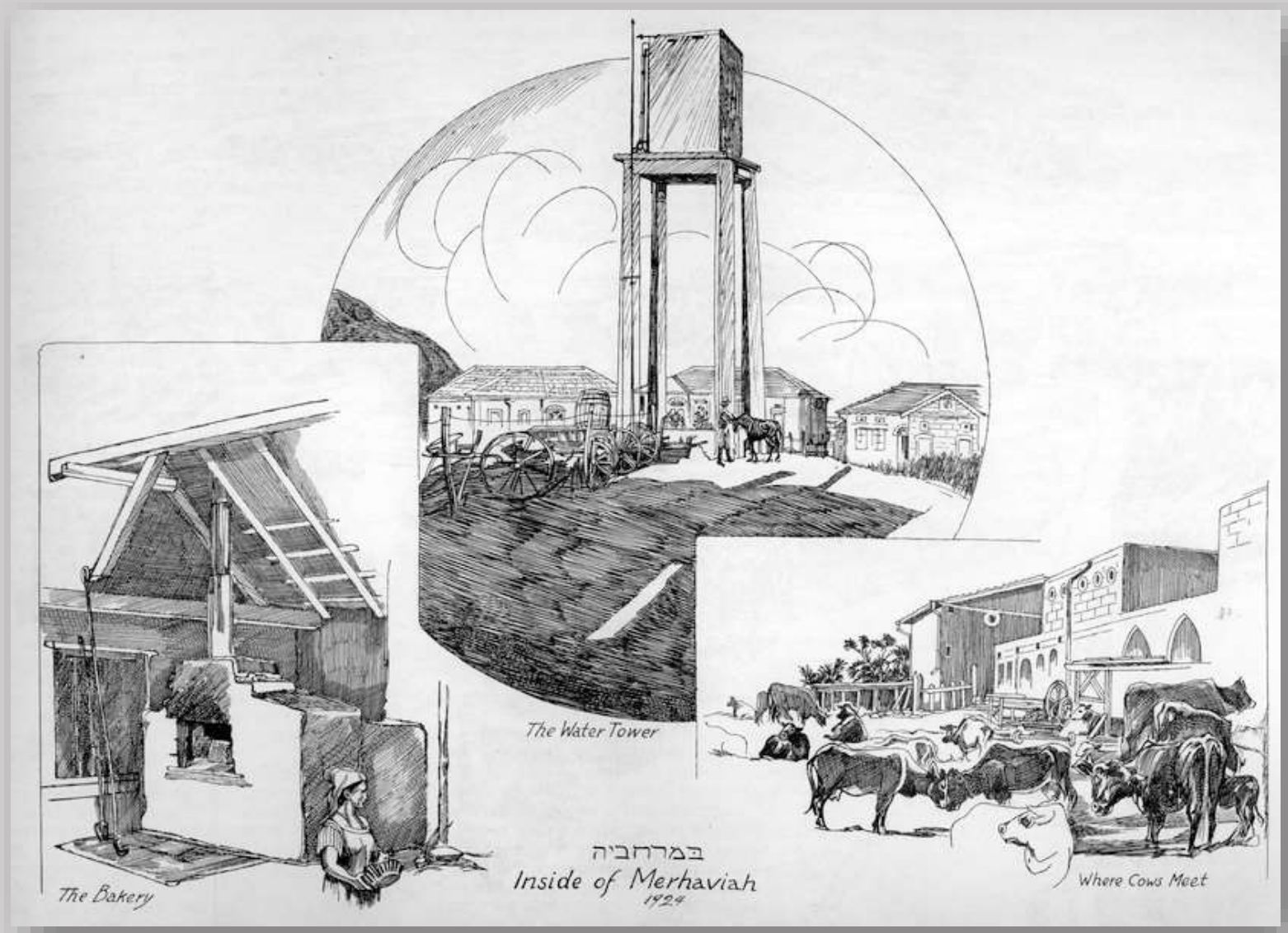

סול רסקין, **בתוך מרחביה,** 1924, עט ציפורן

הרישום הימני:
היכן שפרות נפגשות

הרישום המרכזי:
מגדל המים

הרישום השמאלי:
המאפייה

מתוך ההקדמה לקטלוג התערוכה של היוצרים המקומיים באומנות החזותית, **"מרחב – מושג־קשר־הוויה"**, במלאות שמונים שנה לקיבוץ, 2010-2009

"מרחביה במקום, כבית, שבו התקיימה התמודדות יצירתית לאורך השנים והתאפשרה היצירה האומנותית, בכל תקופה באופן שונה. משֵם הקיבוץ נגזר שם התערוכה ונבנתה משמעותה. האומן היוצר קושר קשר לזיכרונות מהמקום, למרחב הפנימי האישי, למרחב הציבורי, ההיסטורי, המשפחתי או הקהילתי. התערוכה אפשרה מרחב חדש־ישן לדיון: האומנות בקיבוץ ומעבר לו – כפסיפס רב גוני של עשייה יוצרת עשירה בתכנים, נושאים, טכניקות ומגמות".

יצחק מרחב (2008-1921), **ציפור גדולה**, עץ זית, 100 ס"מ גובה, שנות 1960

אברהם תלמי, **נוף מקומי**, שנות 1930, צבעי מים,

יצחק מרחב, פסל סביבתי, אבן מקומית

צילום: דוד שקלובסקי

אריה סרטני
הבית הגדול
ומאחוריו מגדל התבואות,
ציור שמן,

צילום: ארכיון מרחביה

החצר הגדולה,
ברקע גבעת המורה

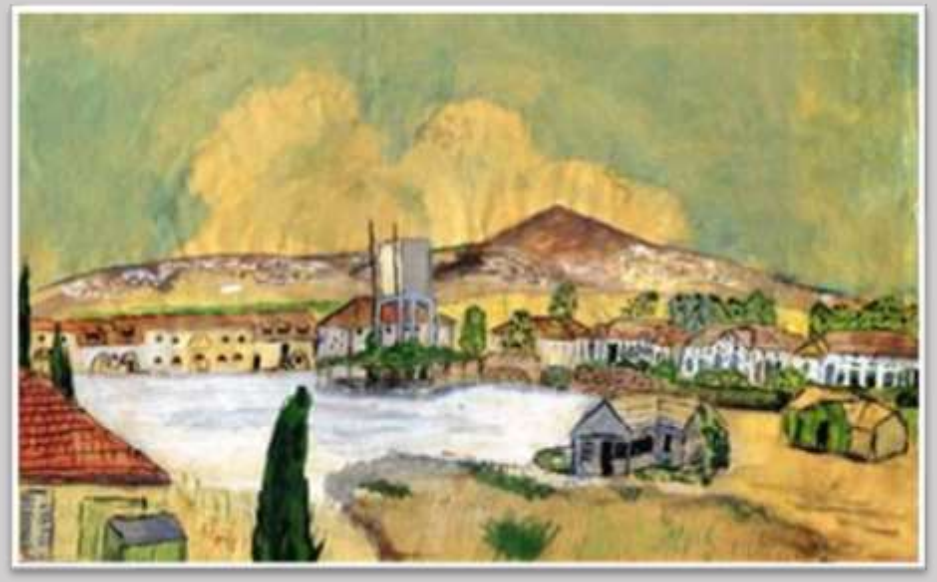

אל "החצר הגדולה", שנבנתה בעשור הראשון של שנות 1900 במשק ניסיוני קואופרטיבי, שהגה הסוציולוג היהודי־גרמני פרופ' פרנץ אופנהיימר, הגיעו מייסדי הקיבוץ של תנועת "השומר הצעיר" בשנת 1929. כאן בנו את ביתם בקיבוץ לדורות הבאים. המבנים המרשימים, הניצבים עד היום במתחם רחב ידיים בכניסה לקיבוץ, היו במרוצת השנים תפאורה נהדרת ומקור השראה ליוצרים רבים: ציירים, צלמים, סופרים, משוררים ומחזאים.

עזרא מינצר (1930–1948),
החצר הגדולה,
ציור בצבעי מים, שנות 1940,
בנם של מייסדי הקיבוץ,
נפל במלחמת העצמאות

מאיר לבבי (1901–1964) – מקבוצת המייסדים של קיבוץ מרחביה, שהתיישבה במקום ב־1929. חלוץ, מחנך אהוב ואומן. עוד לפני הצטרפותו לקיבוץ הבשיר ויעד עצמו לחיי אומנות עת למד ב"בצלאל" של בוריס שץ בין השנים 1920־26.

מאיר לבבי,
דיוקן עצמי,
1920 בקירוב
שמן על רעף אסבסט,
10x15 ס"מ,

חלוץ וברוש במעלה ההר, 1940 בקירוב,
שמן על בד,
30x28 ס"מ

מוזיאון תל אביב לאומנות

בסערת הזמנים מעשה האומנות נדחק בחייו לשוליים והוחלף במשימות החלוציות בנות זמנן. להכרה בייחודו כאומן הביאה נכדתו עידית לבבי גבאי, ששנים לאחר לכתו החליטה לאסוף את עזבונו האומנותי ולהביאו לידיעת הציבור. עידית גילתה, בין השאר, שלושה ציורים מאובקים שהטמינה סבתה, סוניה [רעייתו], בעליית הגג- 'חלוץ ושמש', 'חלוץ כורע', 'חלוץ וברוש'. שלושתם מספרים על הקושי של היחיד, אולי אפילו על ייאושו, במאבק החלוצי־ציוני, ובזה ייחודם. למה הטמינה אותם סוניה בעליית הגג? "היא התביישה בהם, הם הכילו תוכן קשה", העידה יהודית [כלתה של סוניה ואמה של עידית].

מעל עשרים שנה נאבקה עידית להכרה בחשיבותם של שלושה ציורים אלו לסיפורה של אומנות ישראל. ציורי החלוץ הם היום חלק מאוסף הקבע של האמנות הישראלית במוזיאון תל אביב.

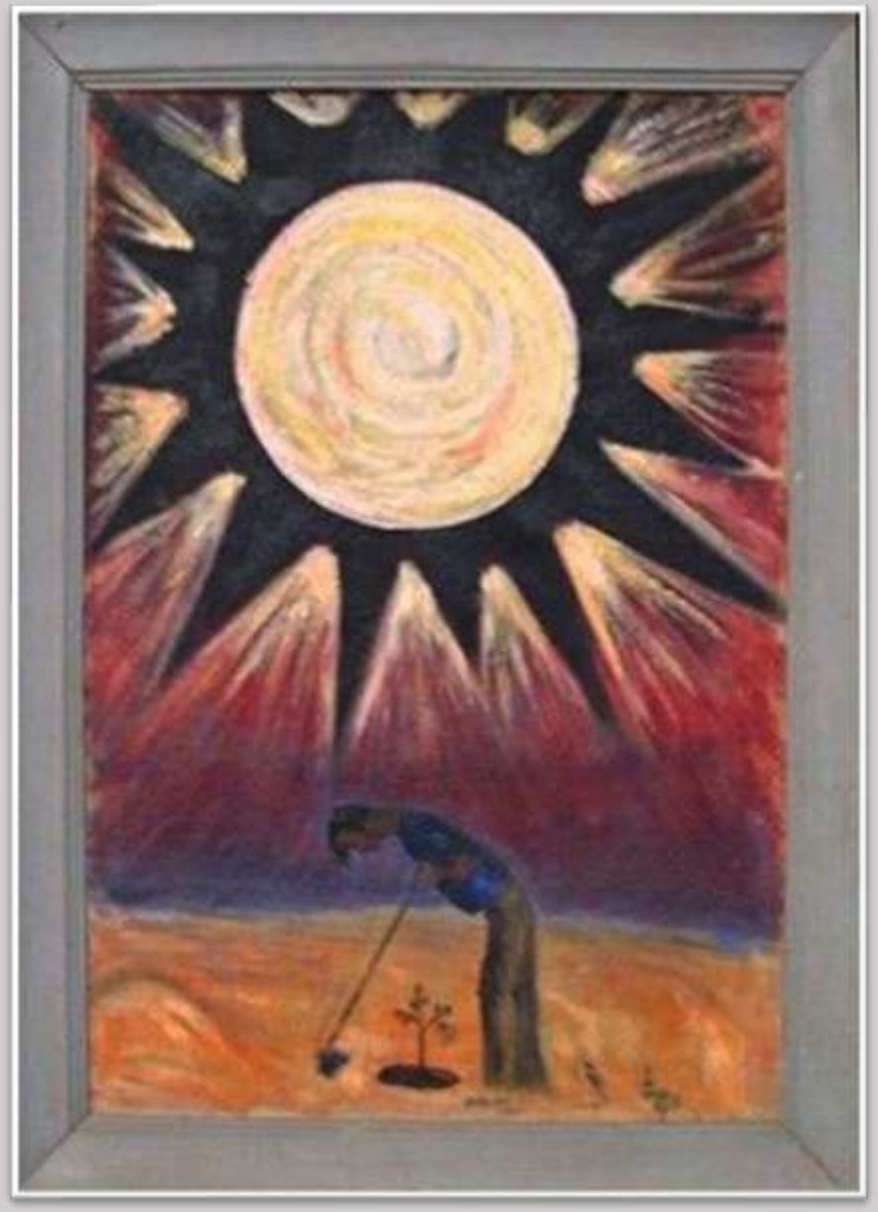

מאיר לבבי,
חלוץ כורע,
1940 בקירוב
שמן על בד,

משמאל:
מאיר לבבי,
חלוץ ושמש,
1940 בקירוב
שמן על בד,
41x30 ס"מ

ביטוי גרפי ברישום עדין לתווי ולארשת פניהם של האומנים ושל חבריהם, הוא עוד ממד מוחשי במורשת המוקרנת מהסביבה האנושית המקומית.

הוצאת קיבוץ מרחביה ויד יערי, עיצוב זאב הררי

מאיר לבבי
דיוקן של אנדה יערי,
1930,
צבע שמן על בד

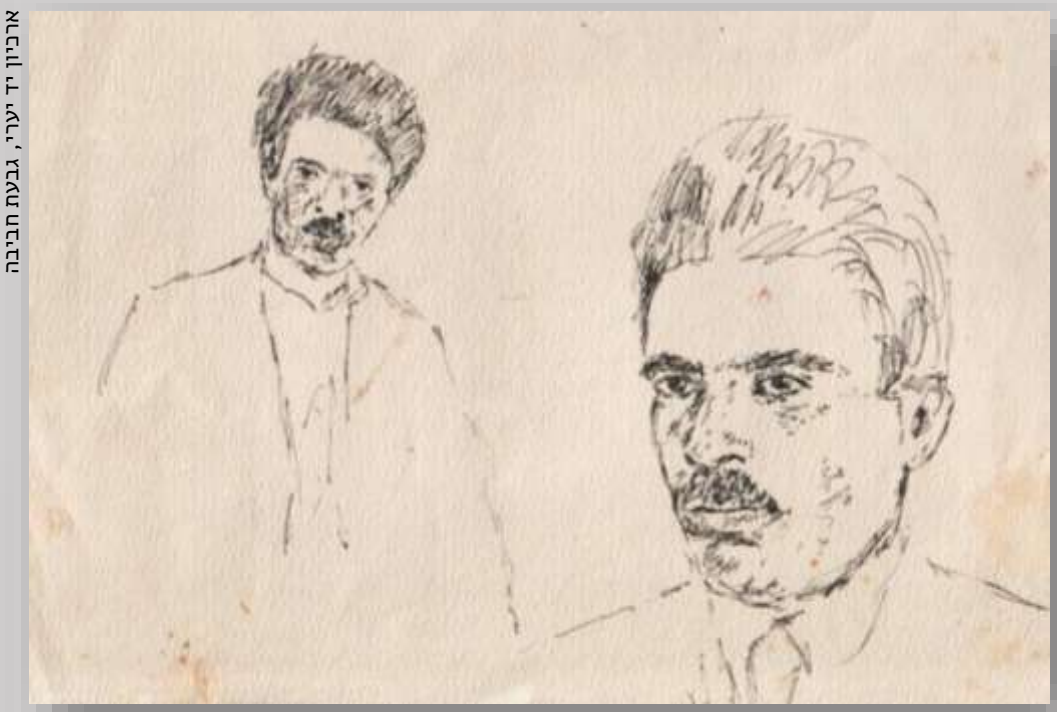

ארכיון יד יערי, גבעת חביבה

מאיר לבבי
דיוקן של מאיר יערי,
שנות 1930 המוקדמות,
דיו על נייר

אברהם תלמי,
דיוקן עצמי, 1938,
פחם על נייר,
37x47 ס"מ

אריה סרטני,
דיוקן עצמי,
1948,
עיפרון על נייר

אורי זית,
דיוקן עצמי,
1948,
עיפרון על נייר,
6.5x13 ס"מ

בוז'יק, אברהם תלמי (1911–2006), הוא למרחביה שני עולמות רבי יופי – מוזיקה וציור. הוא התחיל לצייר עוד בחדר בסוסנוביץ', בגיל ארבע. על כל דפי ספרי הקודש. מאוחר יותר צייר בקן השומר הצעיר – כרזות, נופים ופורטרטים, ציורים עם מסרים אידאולוגיים. בגיל 19, בעזרת חברים מהקן, הצליח לגייס כסף כדי ללמוד ציור באקדמיה בוורשה. ציור בצבעי שמן לימד את עצמו.

דיוקן עצמי,
שמן על בד,
36x36 ס"מ,
1940

לקיבוץ הגיע בוז'יק ב־1934 עם בדים וצבעים ולא הפסיק לצייר בשעות הפנאי את המציאות הארץ ישראלית שפגש כאן, ונופים בעלי ניחוחות אירופאיים. גם בשנים בהן עיקר עיסוקו היה הוראת מוסיקה, הוא צייר כל הזמן, השתלם תקופה קצרה אצל מרדכי ארדון והציג בתערוכות.

אסם התבואות,
צבעי מים על נייר,
1939,
46x34 ס"מ

למעלה ומשמאל:
אברהם תלמי,
שמן על בד

משנות התשעים יצר עבודות מופשטות, עתירות צבע וזרימה, בהן רמזים צורניים שונים לפענוח על ידי הצופה

הציור הפך לעיסוקו המרכזי של בוז'יק רק בשנים המאוחרות, ומהפיגורטיבי הוא עבר למופשט. באחד הראיונות אמר:
"הטבע מזמן לנו אינסוף צורות. אולי הצורות שאני יוצר חדשות לצופה אבל הן קיימות בטבע. אני רק מסב את עיני הצופה אל מה שנסתר ממנו.

"זו הרגשה שמימית לצייר. איזה תענוג זה. בַּציור אני מחפש שלמות, יופי והבעה. האור בעבודותיי הוא אקספרסיבי, אין הוא נובע ממקור אור חיצוני, הוא משהו שאני מחפש מסיבות שונות כביטוי רוחני. אילו אפשר היה, הייתי רוצה כל יום להיוולד מחדש, לשכוח את מה שעשיתי אתמול, ולתזמר באינסוף צורות".

צילום: דוד שקלובסקי

בשחגג הקיבוץ של תנועת השומר הצעיר 50 שנה להתיישבותו בחצר ההיסטורית של מרחביה, היה זה בשנת 1980. שלומית ורדי־אלומה, בִּיתם של מייסדי הקיבוץ, שִׁחזרה את ימי ילדותה באסופה "יובל שנים – תר"ץ-תש"ם", כשהיא מתרפקת על העבר בערגה ובחן:

"כדי להגיע אל עולמה הקסום של מרחביה בראשיתה צריך לחשוף רובד מתחת לרובד, עד שמגיעים אל אותו חומר רגיש של שנות הילדות, של פסיעות ראשונות... עולם הילדות התרפק מתחילתו על מסכת חיים של ראשית אחרת, של חיים שקדמו. אפשר היה ללטף פניו של אזוב ירוק וקטיפתי בין סדקי מדרגות, ולהגיש לחי אל קרירות קיר אבנים לא מסותתות, ולפגוש חרדונים מבוהלים הרצים מחרכי האבנים למקום אחר.

ומתחת לגגות רעפים שצבעם האדום ניטשטש ברבות הימים מהגוֹת יונים וצורחים בזים, קוראות פּוֹסות ומלחשות תנשמות. ובתווך ניצבת בּרֵכת המים המתנשאת על ארבע רגליים גבוהות וממריאות, ומִתאר הבּרֵכה אף הוא מרובע, ולרגליה ארבע שקתות שסוסים ופרדות שותים מהן בצמא בערוב היום, וילדים מסתכלים בתימהון כיצד שותות הבהמות מערוֹת את המים לקרבן בפיות סגורים כמעט."

צילום: יחזקאל שטוייר, 1933, ארכיון מרחביה

שקתות בטון לרגלי מגדל המים, שנות 1930

טוביה ריבנר (1924–2019), עלה מסלובקיה, הצטרף כחבר בקיבוץ, לאחר שמשפחתו נספתה בשואה. הוא ספג במרחביה השראה בעינו הבוחנת, צילם ברגישות את מרחב הקיום של המורשת המקומית, את בני האדם החיים בצוותא ולחוד, השוזרים חייהם במציאות משתנה.

טוביה ריבנר תפס רגעים, מצבים, כאילו ביים את התנהלותם הטבעית בסביבה, בגבולות המסגרת, הפרֵיים. גם לגב האנושי היו פנים, הייתה משמעות.

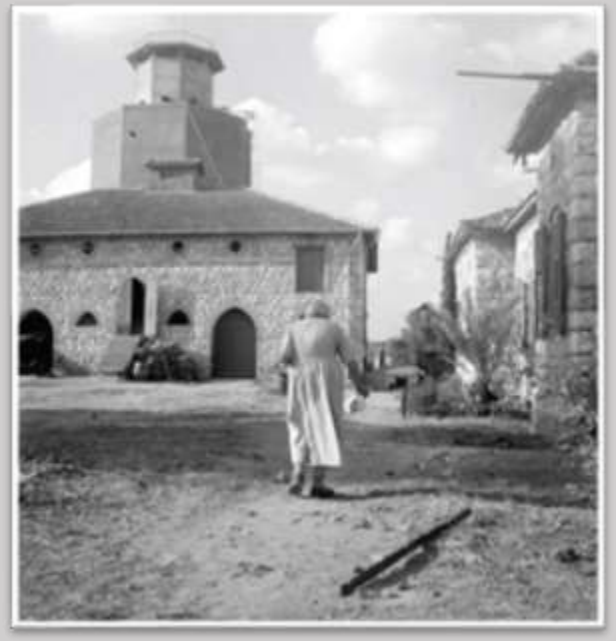

דוגמאות משלל תצלומיו של טוביה ריבנר, **חצר הקואופרציה**, שנות 1950

ארכיון מרחביה, ביתמונה

טוביה ריבנר

עד הנה

שָׁמַיִם טוֹבְעִים בִּכְחוֹלָם.

רוּחַ נִבְלָעָה בָּאֲוִיר.

שֶׁמֶשׁ בְּלֹא מְצָרִים.

גִּבְעַת הַמּוֹרָה.

הַדֶּרֶךְ.

הַבְּרוֹשִׁים
טְפוֹת שְׁחוֹרוֹת קָשׁוֹת.

אֵשׁ אוֹכְלָה אֵשׁ.

הַדֶּרֶךְ
אֶל מְקוֹם
אֵין זֵכֶר, אֵין מוֹרָא, חָכְמָה, אֵין שִׂכְחָה.

אוֹר מֵעַל אוֹר.

בַּז בְּלֹא נִיעַ.
צֵלֶב שֶׁל צֵל.

הָעֹמֶק מִתְרַחֵק, מִתְרַחֵב, מִתְרַחֵק.

עַד הֵנָּה.

צילום: אבישג שאר ישוב

טוביה ריבנר

טוביה ריבנר לימד את תלמידי הקיבוץ ספרות ושירה, עוד לפני שהפך לפרופסור באוניברסיטה. הוא נחשב לאחד מגדולי המשוררים בשירה העברית. ב־2008 זכה בפרס ישראל לשירה. הנוף על מאפייניו, הנשקף מסביבתו הקרובה, מופיע בשיריו באופן מובהק.

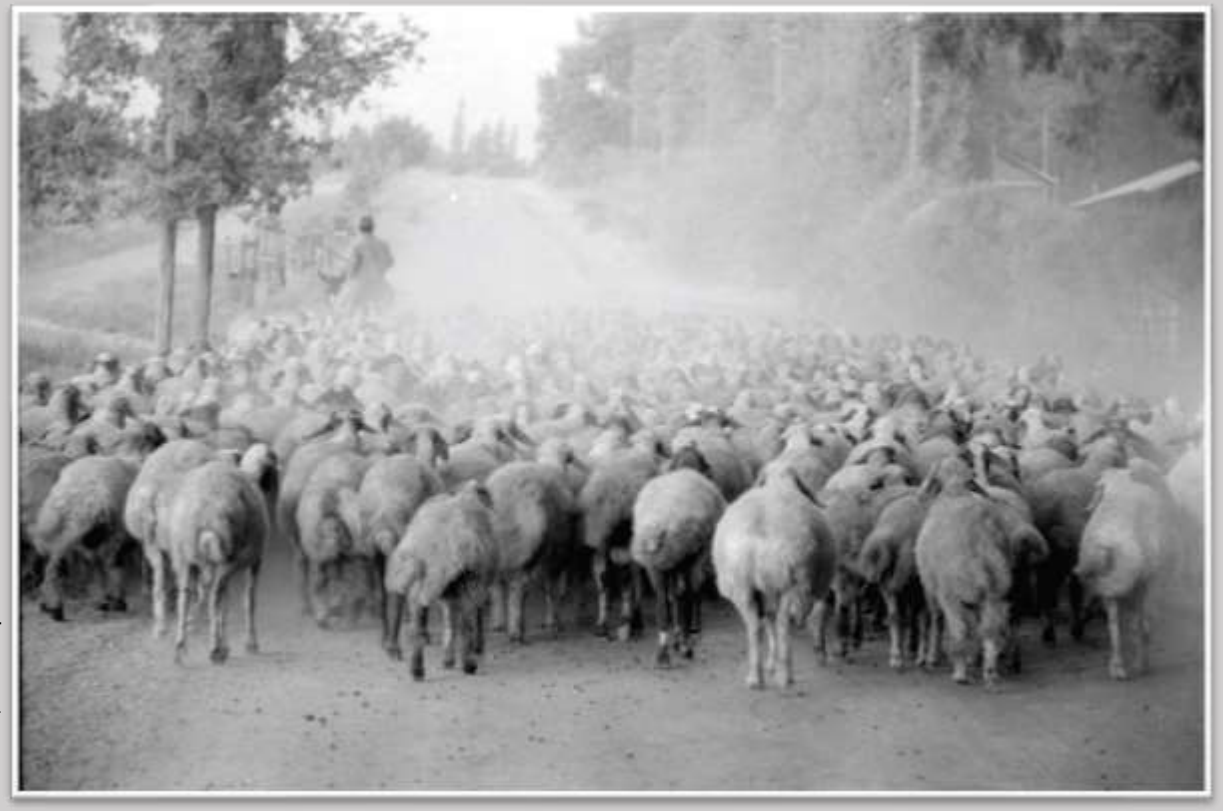

ארכיון מרחביה, ביתמונה

עדר הצאן בדרך למרעה
צילם: טוביה ריבנר

משמאל:
השיר **עד הנה**
2005,
מאת טוביה ריבנר

זאב (וילי) צור (1908–1997) למד באקדמיה לאומנות בפראג, ובהמשך לימד ציור בבית הספר שבקיבוצו. לצד פעילותו בתפקידי ניהול, התבטא באומנותו והציג בתערוכות ציורי שמן, אקווארלים, ורישומים.
על ציוריו כתב א. בהרנדט: "ברישומיו עומדת בעינה ההתרשמות הראשונית. כאשר מתבוננים בהם מגיעים לתמצית יכולתו, בקווים מעטים – לביטוי מושלם."

אַקְוָרֶל / רפי צור [בנו של וילי]

בְּדִמְמַת לִפְנֵי הַשַּׁחַר
יָרַד גֶּשֶׁם אֲבִיבִי לְלֹא קוֹל.
נִצְנוּצִים בִּגְבִיעֵי הֶעָלִים
הֵעִידוּ מֶה הָיָה בְּשֶׁחָלַמְתִּי.
רֹךְ שָׁקוּף עָמַד בָּאֲוִיר.
הַלְמוּת לִבִּי
רָשְׁמָה קַו בָּרוּר
שֶׁשּׁוּם צֶבַע לֹא יְכַסֶּה.

נוף בעמק, טוש

נוף, טוש

בחורשה, טוש

אריה סרטני מצייר

אריה סרטני (1920-2017), הכשיר עצמו כאומן לפני הגיעו למרחביה, וכן השתלם בפריס. זוכה פרס הרמן שטרוק 1959, פרס עיריית ירושלים 1962 ופרס בתערוכה בינלאומית במונקו 1966. הציג בתערוכות בגלריות ובמוזיאונים המרכזיים בארץ.

מנוחת העובד

בשדה, 1960

מגדל המים בחצר, 1968
תחריט נחושת,
30x40 ס"מ

אריה סרטני, הצייר, פנה בשנות 1970–1980 לשילוב אומנותו בבנייה במרחביה, והטביע בנוף הקיבוץ חותם בל יימחה. הוא יצק תבליטי בטון במבנים רבים ברחבי היישוב בפרט, בנוסף לאתרים בארץ. חלקם בשיתוף פעולה עם אדריכלים שתכננו אותם. בכולם משובצים מוטיבים צורניים מסוגננים, המצטרפים לעיצוב הסביבה היישובית שבה ביטא את השראתו. ניתן לסווג את היצירות לסגנון הברוטליסטי, המדגיש את החומרים העירומים של הבניין. יצירות הבטון החשוף, עתיר גוונים של אפור וצללים במרחב הציבורי, הן עדות למורשת המוחשית החדשה במרחב הירוק, הפתוח.

צילומים: מיכאל יעקובסון

האטלייה של אריה סרטני, פרט, 1969

צילום: דוד שקלובסקי

הכניסה לכלבו

מפעל פְּלָסים
חזית המבנה,
1977

דגים וגלים, 1978
בכניסה לבריכת השחייה

שנה לאחר עלייתו ארצה היה אהרן הררי (1908-1984) בין מייסדי ארגון הציירים והפסלים של הקיבוץ הארצי. בשנות 1960, לאחר עשרות שנים בנוקד, חזר לאהבתו משכבר – צייר והציג בתערוכות. מציורים "נאיביים" עבר לציורי שמן על בד בשהוא מפתח שיטת הבלטה ומעז להתבטא בצבעים נועזים, ובשרבוטי מכחול נרגשים. בציוריו של אהרן הררי מוטיבים הקשורים לחקלאות ולנופי הבריאה והצמיחה.

אהרן הררי מצייר בסטודיו, שנות 1960-1970

מימין:
טלה, כבשה וולדה,
מחווה לענף הצאן
1966

משמאל: **בריאה**

ראובן ארז,
מראשוני הבנים,
רכש השכלה
באדריכלות והיה
מעורב בתכנון
ובבנייה.
את הקשר שלו
למרחב המורשת
המוחשית, שבו
צמח בילדותו,
העלה על הכתב.

"בלימודי אדריכלות בטכניון נתבקשו הסטודנטים לרשום, לצייר, את בית הספר בו למדו. כל אחד רשם ודמיין ושיחזר את נוף ילדותו ולימודיו, מראות ילדותו וחוויותיו מבית הספר כמבנה. חבריי ללימודים ציירו־רשמו בתי קומות קשוחים, דומים זה לזה ומסדרונות, בעוד שלי היו שתי הקשתות והבית הגדול, וגבעת המורה ברקע וללא מסדרונות. המנחָה התרגשה מאוד מחוויות הילדות והמיוחדוּת של המבנה. חבריי נתקנאו בי על עוצמת החוויה. חצר ריבועית, פשוטה ומיוחדת. 'רבוע' קמפוס חי ונושם, רגיש, המוביל לחיים, חיי יצירה ורגישות לסביבה, פרוזדור לחיים, לטבע ולנוף, לחיים ולפריצה מן הריבועיות."

ארכיון מרחביה

חצר הקואופרציה,
צילום אוויר,
שנות 1930

ארכיון מרחביה

חצר הקואופרציה, חג שבועות,
שנות 1930

חורשת אורנים בכניסה לקיבוץ, נודעה בימים רחוקים בשם "חורשת מֶקי" בשמה של קוֹפה שאימץ אחד החברים ושהתגוררה במלונת עץ בחורשה. הקופה הצרחנית והבודדה הפכה לאטרקציה גם מחוץ לתחומי הקיבוץ. המשוררת לאה גולדברג התרשמה וכתבה את השיר "מֶקִי שֶׁלָּנוּ", שפורסם ב"דבר לילדים" בשנת 1938 והוקדש לילדי מרחביה.
את האיור הדמיוני יצר נחום גוטמן.

הקוֹפה ומלונת העץ

חורשת מֶקי

מֶקִי שֶׁלָּנוּ יוֹשֶׁבֶת לְמַעְלָה
נִתְלֵית בְּעָנָף וְעוֹלָה לַצַּמֶּרֶת,
מֶקִי קוֹפָה חֲכָמָה, אֵין דְּגְמָה לָהּ!
מֶקִי שֶׁלָּנוּ קְשׁוּרָה בְּשַׁרְשֶׁרֶת.

גֶּשׁ־נָא אֵלֶיהָ, הַבֵּט בָּהּ וּקְרָא לָהּ,
הִיא מִסְתַּכֶּלֶת בְּךָ וְצוֹחֶקֶת
בַּיִת קָטָן לָהּ בָּנִינוּ מִלְּמַעְלָה,
אַךְ בְּבֵיתָהּ אֵין שָׁקֵט.

מֶקִי שֶׁלָּנוּ כָּל כָּךְ מִתְעַצֶּבֶת,
מֶקִי שֶׁלָּנוּ בּוֹכָה לִפְרָקִים.
אָנוּ יוֹדְעִים כְּבָר עַל מַה הִיא חוֹשֶׁבֶת
אֵין פֶּה עוֹד קוֹף, אֵין חֶבֶר־מְשַׂחֲקִים

אָנוּ רַבִּים, אֲבָל הִיא כֹּה בּוֹדֶדֶת,
רַק בַּלֵּילוֹת הִיא חוֹלֶמֶת כָּךְ:
„אַפְרִיקָה, אַפְרִיקָה, אַתְּ לִי מוֹלֶדֶת,
יֵשׁ לִי שָׁם אִמָּא וְאַבָּא וְאָח".

„אָחִי הַקָּטָן! אֵיךְ יָדַע לְצַחוֹק הוּא,
מַה הֵיטִיב לְטַפֵּס עַל צַמְרוֹת־הַדְּקָלִים,
אֵיךְ שִׂחֲקְנוּ יַחַד בָּאֱגוֹז הַקּוֹקוֹס,
וּמָה אֲהֵבוּנוּ הַקּוֹפִים הַגְּדוֹלִים!"

כָּךְ חוֹלֶמֶת מֶקִי הַקּוֹפָה שֶׁלָּנוּ
וְעֵינֶיהָ נוֹגוֹת וְלִבָּהּ לַמֶּרְחָק.
מֶקִי, הַרְגִּיעִי, כֻּלָּנוּ, כֻּלָּנוּ
לָךְ נִהְיֶה חֲבֵרִים לְמִשְׂחָק!

שיר הילדים מאת לאה גולדברג

שמעון אלון (1921-2005), איש אשכולות שאהב ספרות ושירה, מוזיקה ותיאטרון. כרתך, הרגיש שגם הוא יכול ליצור בברזל. כך נולדו פסליו הראשונים. כאוטודידקט מושבע, בהמשך הוא למד בעצמו אומנות, ובצד עבודת הפיסול החל גם לצייר בצבע. על מקומו של האומן בקיבוץ סבר שאין בכך ייחוד, הרי בכל החברות חיים אומנים, והדגיש שהיוצר המקומי צריך להיות קיבוצניק: "קודם תזדהה עם החברה שאתה חי בה", אמר. "לאומנות צריך לחנך, זה לא בא בעצמו", הוסיף בעדינות, והאיר את עינינו במיניאטורות התיל ובפסלי הברזל שהוצבו בפינות שונות בקיבוץ.

דיוקן עצמי
שמעון אלון,

ארוחת ארבע,
על המדשאה

מימין: **נוף העמק**, 1985

שלוש דמויות מתבת,
מול חדר האוכל

מקורות:

- קטלוג התערוכה **מרחב – מושג־קשר־הוויה**, קיבוץ מרחביה, 10-2009
- מקי שלנו, מאת לאה גולדברג, **דבר לילדים**, כרך ה', חוברת 9, 1938
- **מוזה מרחבית** – אומנים ויצירות מבית מרחביה, פייסבוק
- **במשק**, עלון קיבוץ מרחביה, ארכיון קיבוץ מרחביה
- ארכיון קיבוץ מרחביה
- מתוך: עד הנה, מאת טוביה ריבנר, **עקבות ימים**, הוצאת קשב לשירה, 2005
- מתוך: "מרחביה של ילדות", **יובל שנים תר"ץ-תש"ם**, 1980, הוצאת קיבוץ מרחביה
- מיכאל יעקובסון, **סיבוב באטליה של אריה סרטני; בעקבות העבודות של אריה סרטני**, "אתר חלון אחורי"
- קטלוג התערוכה **" ענני במרחב-יה"**, עידית לבבי גבאי / מאיר לבבי ז"ל (עזבון אמנות נשכח), בית שטורמן, 1997

אנו מכבדים את זכויותיהם של בעלי זכויות יוצרים ומשקיעים מאמצים באיתור בעלי זכויות יוצרים לצורך שימוש בחומרים המופיעים באתר. השימוש נעשה על פי סעיף 27א לחוק זכויות יוצרים תשס"ח-2007, ואם לדעתכם נפגעה זכותכם כבעלים של זכויות יוצרים בחומר המופיע באתר זה, הנכם רשאים לפנות באמצעות דואר אלקטרוני לכתובת: info@hamoreshet.org.il בבקשה לחדול מעשיית השימוש ביצירה, וציינו שם מלא ומספר טלפון, וצרפו צילום מסך וקישור לדף הרלוונטי באתר.

הפקה: מתנדבי קבוצת אבני מורשת – תקשורת לנכסי מורשת מוחשית [8/2022]
עריכה ועיצוב: זאב הררי

אבני מורשת